

РОЗДІЛ І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ І САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО І ДІЮЧОГО ПЕДАГОГА

УДК 378.14: 37.015.2

Н. Б. Грицай

Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янука

МЕТОДИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ

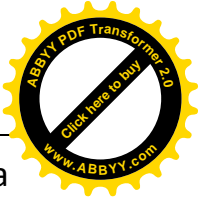
У статті на основі аналізу наукової літератури розкрито сутність понять «професійна культура», «педагогічна культура» і «методична культура», проаналізовано структуру методичної культури, з'ясовано значення формування методичної культури у процесі методичної підготовки майбутніх учителів біології, їх професійного становлення у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: методична підготовка, професійна культура, педагогічна культура, методична культура, методична компетентність, методика навчання біології.

Постановка проблеми. В умовах модернізації вищої освіти в Україні особливі вимоги висуваються до особистості педагога як носія суспільних знань і цінностей культури, гаранта оновлення сучасної школи. Сьогодні учитель поставлений в ситуацію методичного вибору, яка передбачає високий рівень відповідальності під час прийняття методичних рішень, що виявляються в проектуванні педагогічної діяльності, самостійному пошуку і грамотному визначенні ефективних форм, методів і технологій навчання, критичному аналізі своєї педагогічної діяльності, впровадженні авторських програм, проведенні дослідницької роботи та ін.

Вища педагогічна школа має стати школою професійного та духовного формування особистості майбутнього вчителя, забезпечити успішне проходження кожним студентом власної траєкторії професійного становлення. Важливе значення у цьому процесі має методична діяльність майбутніх учителів, яка реалізується шляхом розвитку методичної культури студентів і зумовлює ефективне вирішення нагальних питань навчання та виховання.

Аналіз актуальних досліджень. Ідеї формування професійно-педагогічної культури представлено в працях таких видатних вітчизняних і зарубіжних педагогів, як Я. Коменський, К. Ушинський, Б. Грінченко, В. Сухомлинський, А. Макаренко та ін. Теоретико-методологічні засади формування педагогічної культури досліджували В. Бенін, Є. Бондаревська, В. Гриньова, М. Верб, І. Зязюн, Т. Іванова, Н. Ничкало, Н. Сєдова, П. Щербань та ін.

Об'єктом вивчення науковців була педагогічна культура викладача (А. Барабаншиков, І. Ісаєв, Т. Ісаєва, Н. Шеховська та ін.), учителя (З. Абросимова, Л. Бондар, Р. Мільруд, Л. Ковальчук, І. Колмогорова, І. Микитюк, Ю. Сенько, В. Сластьонін та ін.), майбутнього вчителя (Т. Белоусова, В. Гриньова, Л. Заніна, О. Маштакова, Є. Бондаревська, Г. Звездунова, М. Євдокимова, О. Кривильова, Р. Шерайзіна та ін.).

Проблема методичної культури педагога знайшла своє відображення у працях І. Новік, В. Сластьоніна, Л. Плеханової, зокрема методична культура майбутніх учителів математики (І. Новік), початкових класів (І. Артем'єва, Т. Бережна, А. Карачевцева), іноземної мови (О. Бігич) та ін. Проте на сьогодні нам не відомі наукові пошуки, предметом вивчення яких була б методична культура майбутніх учителів біології.

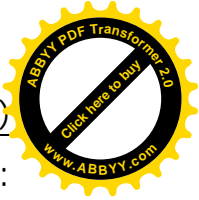
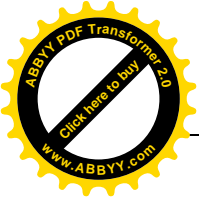
Мета статті – розкрити сутність поняття «методична культура» в контексті методичної підготовки майбутніх учителів біології в умовах вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. В Українському педагогічному словнику С. Гончаренка зазначено, що «культура (від лат. cultura – «виховання», «освіта», «розвиток») – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають досягнутий рівень розвитку суспільства і людини. У вузькому значенні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, творчості, а також установи й організації, що забезпечують функціонування цих систем. Водночас під культурою розуміють рівень освіченості і вихованості людини, а також оволодіння певною галуззю діяльності» [4, с. 182].

Результати наукового пошуку дали підстави зробити висновок, що існує культура загальна та професійна, які певною мірою притаманні кожному фахівцю, у будь-якій сфері діяльності, адже людині необхідні і культура мислення, і культура спілкування, і культура емоцій, і культура стосунків, і культура поведінки, і культура праці, і культура зовнішнього вигляду та ін.

Поняття «професійна культура вчителя» і «професійно-педагогічна культура» не є тотожними, оскільки професійна культура складається із загальної (базової) культури особистості та професійно-педагогічної культури.

Н. Мазур трактує професійну культуру вчителя як «інтеграційну якість особистості педагога-професіонала, умову та передумову результативної педагогічної діяльності, складне особистісне новоутворення, що інтегрує рефлексивну культуру, професійну компетентність, педагогічну майстерність, здатність до науково-дослідної діяльності, спрямованої на професійне самовдосконалення та самореалізацію» [8, с. 14].

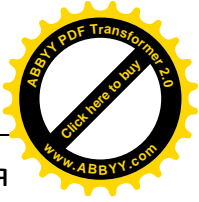
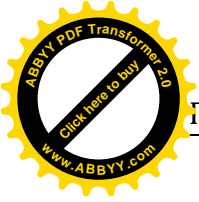

Л. Заніна та О. Маштакова запропонували таке визначення: «Професійна педагогічна культура майбутнього вчителя в безперервній системі освіти – це цілісна система загальнолюдських педагогічних цінностей, творчих способів педагогічної діяльності і професійної педагогічної поведінки, в основі яких закладено готовність до безперервного професійного й особистісного саморозвитку та самоосвіти протягом усього життя» [5, с. 51]. Дослідниці виокремили найбільш важливі класичні компоненти цієї системи: гуманістичну педагогічну позицію; професійно-особистісні якості вчителя (емпатія, толерантність, креативність, здатність до рефлексії та ін.); фундаментальні професійні знання та професійні вміння; досвід творчої діяльності [5].

Аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати, що вчені виокремлюють різні види професійно-педагогічної культури. Так, О. Бігич зауважила, що розрізняють вісім видів професійної культури, серед яких методична культура вчителя є стрижнем, на який нанизані всі інші види культур, своєрідною лупою, через яку фокусується вся його освіта, формою, в якій матеріалізується професіоналізм учителя [3, с. 129].

Підтримуємо думку А. Карачевцевої про те, що категорія «методична культура» є системотвірним елементом методичної освіти майбутнього вчителя [7]. Місце методичної культури серед інших видів культури можна показати у вигляді своєрідного логічного ланцюжка: «культура» – «професійна культура» – «педагогічна культура» – «методична культура».

Оригінальною є думка Р. Мільруда про те, що методична культура – це сукупність норм, компетенцій і відношень, які наявні в учительському співтоваристві, що стабільно диференціюються на «своїх» і «чужих» у професії, а також зумовлюють супротив чужим педагогічним інноваціям [9, с. 116]. Однак у контексті пропонованого дослідження цінним для нас є визначення вченим індивідуальної методичної культури. За словами Р. Мільруда, у такому випадку навчальна діяльність учителя відрізняється своїм власним новаторським «почерком». Дослідник наводить приклад, що для індивідуальної методичної культури педагога можуть бути характерні особливі знахідки вдалих способів навчання школярів мистецтва написати гарне есе, успішно виконати завдання мовного тесту, оволодіти комунікативними стратегіями усного спілкування, навчитися читати і слухати з розумінням та ін. На переконання Р. Мільруда, якщо індивідуальна методична культура вчителя становить інтерес для інших професіоналів, то організують обмін педагогічним досвідом, тобто «діалог культур» у професії [9, с. 117].

Розглянемо погляди різних учених щодо трактування поняття «методична культура». Так, О. Коваленко, М. Криловець, Н. Морзе та інші дослідники вважають, що методична культура – це сформованість загальних, спеціальних та конкретних методичних умінь, які спираються на знання, набуті під час вивчення конкретного предмета (математика, фізика, біологія та ін.), педагогіки, психології, методики викладання предмета і пов'язані з викладанням цього предмета в системі освіти.

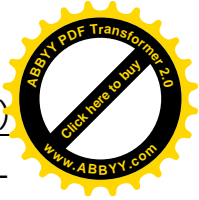
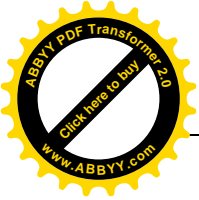
А. Карачевцева розкриває методичну культуру вчителя як інтегративне особистісне утворення, діалектичну єдність загального, особливого і одиничного, де загальним є культура особистості, що інтегрує в собі загальнолюдські цінності, соціальні норми, ставлення і способи діяльності. Як особливе вона містить у собі специфічність професії, а як одиничне – методична культура є індивідуально своєрідним способом створення вчителем навчальної ситуації, у якій його ідея стає в учнів предметом пошуку [7, с. 18].

Науковець І. Артем'єва визначає методичну культуру вчителя як «інтегративну характеристику його загальної та професійної культури, що дає змогу в процесі викладання навчальних предметів повною мірою реалізовувати пізнавальні, виховні і розвивальні можливості навчання, а також брати активну участь в інноваційній діяльності освітнього закладу» [1, с. 61].

О. Зубков зауважує, що методична культура може слугувати інтегрованим показником ефективності роботи вчителя і тлумачить її як вищу форму активності і творчої самостійності, як стимул та умову вдосконалення навчального процесу, як передумову для виникнення нових методичних ідей та шляхів їх вирішення. Погоджуємося з ученим у тому, що методична культура вчителя виступає як суб'єктний аспект його професійної діяльності, як здатність інтерпретувати узагальнений методичний досвід і використовувати його у своїй діяльності [6, с. 11]. До того ж, Г. Абросимова, В. Бенін, І. Ісаєв, Н. Седова та інші дослідники вважають, що методична культура формується за умови максимального вияву творчості.

Т. Бережна запропонувала таке тлумачення поняття: «Методична культура – інтегративна якість особистості, що представлена сукупністю мотивів, цінностей, знань і оптимальних поєднань технологій оперування педагогічними об'єктами в багатопредметній педагогічній дійсності, виконання рефлексивних дій, що реалізуються в професіоналізмі вчителя [2].

Методична культура виявляється в особливому стилі діяльності під час навчально-виховного процесу, що потребує індивідуально-творчого підходу до формування методичної культури кожного студента.

Л. Плеханова додає, що методична культура – це соціально-професійна характеристика педагога, що забезпечує високий рівень його професійної діяльності, методичне осмислення педагогічних засобів, які він використовує у навчальному процесі, і сприяє створенню та засвоєнню нових педагогічних цінностей і технологій [10].

Структура методичної культури майбутнього вчителя у наукових дослідженнях визначена по-різному:

- мотиваційно-ціннісний, діяльнісний, когнітивний і особистісно-творчий компоненти (Т. Бережна, Л. Плеханова);

- ціннісно-смысловий, технологічний і особистісно-творчий компоненти (А. Карачевцева);

- знання про всі компоненти навчального процесу (мету, засоби, об'єкт, результат, прийоми, про себе самого як вчителя), досвід здійснення прийомів професійної діяльності (репродукція культури), творчість як перетворення і перенесення прийомів навчання (продукція нового у навчанні), емоційне ставлення до професійної діяльності (Є. Пассов, І. Артем'єва);

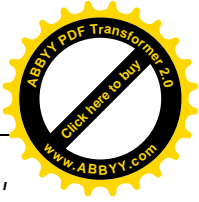
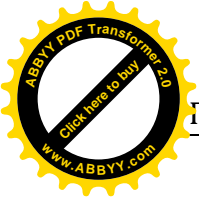
- знання про освітній процес та про себе як вчителя, навички виконання методичної діяльності щодо навчання, освіти, виховання і розвитку школярів, вміння реалізовувати професійні функції учителя, а також бажання бути вчителем (О. Бігич);

- знання, на яких ґрунтується процес навчання біології відповідно до гуманістичної орієнтації (методична освіченість), обізнаність в актуальних проблемах навчання біології та їхньому вирішенні (методичний кругозір), становлення стилю мислення, орієнтованого на оптимальну організацію процесу навчання учнів біології, спрямованого на їхній розвиток (методичне мислення), набуття досвіду прийняття методично грамотних рішень (методичний досвід) (Л. Орлова).

Формування методичної культури – важливий етап у процесі методичної підготовки майбутнього вчителя біології, його професійного становлення.

За словами Л. Плеханової, методична культура ґрунтується на методичній компетентності, гуманістичній особистісній позиції педагога, системі його ціннісних орієнтацій і переконань, сучасному педагогічному мисленні і розвинутих творчих здібностях. Професійне становлення педагога дослідниця відобразила як подолання певних щаблів у «ієрархічних сходах»: «методична грамотність» – «методична компетентність» – «методична культура» [10].

Т. Бережна, характеризуючи розвиток методичної культури, обґрунтувала поетапний професійно-методичний розвиток учителя шляхом формування у нього методичної грамотності, методичної компетентності, методичної креативності, методичного самовдосконалення і майстерності [2]. А. Карачевцева додає, що критеріями сформованості методичної культури майбутнього вчителя є технолого-методична готовність, розвиток методичного мислення і особистісний розвиток майбутнього вчителя [7].

Попри деяку суперечливість думок учених, методичну культуру можна вважати найвищим рівнем у методичній підготовці студентів. Методична культура формується паралельно з майстерністю, мистецтвом викладання, але сутність її полягає в узагальненні, осмисленні особисто педагогічного досвіду й переходу на вищий рівень професіоналізму. Саме на ґрунті методичної культури відбувається професійне становлення майбутнього педагога.

На наш погляд, слушною є думка О. Зубкова про те, що методична культура – це і майстерність, і мистецтво, зумовлені індивідуальністю вчителя, умінням формувати та розвивати знання, зацікавити учнів наукою [6, с. 16].

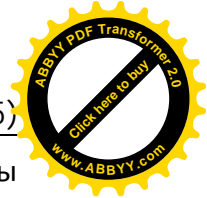
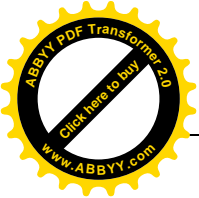
Висновки. Таким чином, завдання методичної підготовки майбутніх учителів біології, яка здійснюється, насамперед, під час вивчення «Методики навчання біології» та інших педагогічних і спеціальних методичних дисциплін, – допомогти студентові сформувати свою методичну культуру, зрозуміти її специфіку, постійно працювати над саморозвитком і самовдосконаленням індивідуальної методичної культури. Методична культура стає виявом учителем власного «Я» у професійній діяльності.

Саме той учитель біології, який відзначатиметься високим рівнем методичної культури, що поєднуватиме методичну грамотність, методичну компетентність, методичне мислення, методичну творчість і здатність до постійного самовдосконалення, зможе забезпечити якісну біологічну освіту учнів у сучасній загальноосвітній школі.

Завданнями подальших досліджень передбачено уточнення компонентів системи методичної підготовки майбутніх учителів біології і простеження взаємозв'язків між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемьева И. Н. Формирование методической культуры будущих учителей начальных классов в контексте вузовской подготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Артемьева Ирина Николаевна. – Великий Новгород, 2004. – 172 с.

2. Бережная Т. Н. Формирование инновационной методической культуры учителя начальных классов в процессе профессиональной подготовки в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Бережная Татьяна Николаевна. – Ставрополь, 2010. – 211 с.
3. Бігич О. Б. Передумови та складники системи методичної освіти майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи / О. Б. Бігич // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Житомир : ЖДПУ ім. І. Франка, 2003. – Вип. 12. – С. 129–132.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Занина Л. В. К проблеме профессиональной культуры будущего специалиста в системе непрерывного педагогического образования / Л. В. Занина, Е. Н. Маштакова // Начальная школа : плюс до и после. – 2003. – № 9. – С. 50–54.
6. Зубков А. Л. Развитие методической компетентности учителей в условиях модернизации общего образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. Л. Зубков. – М., 2001. – 22 с.
7. Карачевцева А. П. Формирование методической культуры учителя начальных классов на первой ступени педагогического образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Карачевцева Алла Павловна. – Курск, 2003. – 191 с.
8. Мазур Н. Зміст професійної культури викладача вищої школи / Н. Мазур // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 12–14.
9. Мильруд Р. П. Культура как содержание обучения, объект тестирования и характеристика обучающей деятельности / Р. П. Мильруд, И. Р. Максимова // Вестник Томского государственного университета. – 2012. – № 1 (17). – С. 109–119.
10. Плеханова Л. А. Развитие методической культуры преподавателя учреждения дополнительного профессионального образования [Электронный ресурс] / Л. А. Плеханова // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 2. – Режим доступа:

www.science-education.ru/102-5887

РЕЗЮМЕ

Н. Б. Грицай. Методическая культура как важный компонент системы методической подготовки будущего учителя биологии.

В статье на основе анализа научной литературы раскрыта сущность понятий «профессиональная культура», «педагогическая культура» и «методическая культура», проанализирована структура методической культуры, выяснено значение формирования методической культуры в процессе методической подготовки будущих учителей биологии, их профессионального становления в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: методическая подготовка, профессиональная культура, педагогическая культура, методическая культура, методическая компетентность, методика обучения биологии.

SUMMARY

N. Grytsai. Methodological culture as important component of methodological preparation system of a future biology teacher.

The article reveals the essence of concepts «professional culture», «pedagogical culture» and «methodical culture», analyzed the structure of the methodical culture, defines the importance of forming the methodical culture in the methodical training of teachers of biology in high school.

Key words: methodological training, professional culture, pedagogical culture, culture methodology, methodological competence, methods of teaching biology.